

СЕКЦІЯ 3. ЗАГАЛЬНЕ, ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Мигалець О. І.

викладач кафедри англійської філології

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

СЕМАНТИКА ДІЄСЛІВ З НАЙВИЩИМ СТУПЕНЕМ ПОЛІСЕМІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТНИХ ДІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Мова є найважливішим, найбагатшим і найміцнішим зв'язком, що об'єднує покоління народу в одну велику сім'ю, в одне велике історично важливе ціле. Якщо зникне мова, то зникне й людство, і саме тому в сучасній лінгвістиці досліджується її походження, розвиток, значення слів тощо. Вивчаючи мову, часто виникає складність тлумачення слів через їхню багатозначність, що є невід'ємною особливістю національних мов світу. Цей феномен називається *полісемією*, тобто «наявність у слові більш ніж одного значення» [2, с. 121]. Полісемія зумовлена природою мови, є її необхідним елементом, без якого лексична одиниця не була б настільки різнобічною.

Лексичні одиниці на позначення *конфліктних дій* займають важливе місце в системі сучасної української мови. Метою дослідження є розкриття семантики дієслів з найвищим ступенем полісемії, що позначають *конфліктні дії* в сучасній українській літературній мові. Матеріалом роботи служать дієслова, що містять експліцитні та імпліцитні вказівки на форми, основні характеристики та прояви *конфліктних дій*, зібрані шляхом суцільного аналізу Словника української мови в 11-ти томах. Дієслова на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській мові досліджуємо за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики, однією з умов якої є введення «формального, суто мовного критерію – віднесеності слів, які аналізуються, до однієї частини мови» [4, с. 19]. Семантика 10 дієслів з найвищим ступенем полісемії в українській літературній мові розкривається за допомогою 25-10 лексичних значень. У цій статті проаналізовано лише частину досліджуваної групи.

Дієслово *прибирати* містить в собі 25 лексичних значень, що характеризують фізичне знищення або позбавлення життя людини з метою усунення непорозумінь чи незручностей що виникли між ними, моральне та духовне знищення, прибирання когось зі свого шляху, звільнивши з роботи, понизивши у чині, посаді, принизивши честь та гідність, відіславши за межі міста, країни того, хто стоїть на заваді діяльності або розвитку кого-, чого-н. (*відсилати кого-небудь з певною метою; виживати звідкись; позбавлятися кого-небудь; вбивати*) [3], хоча не завжди такі кардинальні дії призводять до вирішення проблем, частіше навпаки, ситуація може ще більше загостритися, адже жодна людина не дасть так просто себе знищити. Іншою ознакою *конфліктних дій* є значення *привласнювати* щось з метою збагачення та наживи, не дивлячись на те, належить це людині по праву чи ні, що часто є причиною міжособистісних та міжгрупових конфліктів, адже позбавляючи особу майна без її волі на те має беззаперечно негативний характер і є прямим приводом до закритого або відкритого конфлікту. Крім того, лексична одиниця *прибирати* позначає наведення порядку, прибирання, усування безладу, складання чогось у відведене йому місце, прикрашання когось або чогось з метою надання ошатності (*надавати охайного вигляду; звільняти що-небудь від чогось зайвого; усувати безладдя; прикрашати що-небудь та ін.*). У семантиці слова знаходимо значення (*взяти кого-небудь на утримання, на постій*), що характеризує людину з позитивної сторони, адже взяти когось чужого в свій дім, під свою опіку та відповідальність, особливо якщо мова йде про дітей або тварин мало хто погодиться. Цікавим значенням досліджуваного слова є прагнення людини бути інкогніто, беручи собі певну назву або псевдонім з метою написання книги, акторської діяльності або переходу від когось (*брати собі яку-небудь назву, псевдонім*). Характеристика розуміння когось та усвідомлення чогось з метою усунення непорозумінь чи незручностей, що виникли між індивідами, розкривається за допомогою семантики *розуміти, усвідомлювати що-небудь*. Водночас аналізоване дієслово містить вказівку на надання або набування певного вигляду, форми, риси, властивості, забарвлення конкретних предметів та явищ, за відповідних умов та ситуацій (*приймати певний вигляд; надавати своєму голосу, тону певного забарвлення; набувати в чийсь уяві рис, властивостей; набирати певних форм, розмірів*).

До дієслів з найвищим ступенем полісемії відноситься і мовна одиниця *бити*, яка містить 24 лексичні значення. Лексема на перший погляд нічого спільного з конфліктом не має, але семантика цього дієслова все-

таки пов'язана з позначенням військового конфлікту, а також служить для розгортання та проведення збройної боротьби, полювання з нанесенням тілесних чи душевних ран, результатом якого є позбавлення життя людини чи тварини: *завдавати ударів, поразки кому-небудь; перемагати ворога в бою; стріляти; позбавляти життя, убивати кого-небудь; полюючи, забивати дичину* [3]. У переносному значенні ця лексична одиниця характеризує дію на позначення конфлікту в соціумі, колективі, дії, спрямовані проти кого-небудь: *спрямовувати дії, заходи проти когось; піддавати гострій критиці; завдавати страждання кому-небудь*. Із семантики випливає, що *критикувати, завдавати страждання* не є результатом співпраці у соціумі. Аналізована лексична одиниця позначає і дію, спрямовану на створення та видавання певних звуків шляхом ударяння по якихось предметах або музичних інструментах (*стукати, ударяти по чому-небудь, об щось; ударами створювати звуки; видавати характерні уривчасті звуки* тощо), а також характерна дія людини або тварини з метою заподіяння шкоди кому-, чому-небудь, наприклад топтати гідність індивіда або топтати траву (*топтати, толочити*), розбивати серце кому-небудь або розбивати якусь річ (*розбивати, розколювати на шматки*), трясти душу, нерви кому-небудь, трусити тіло від хвороби або трясти дерево (*трясти, трусити*), сіпатися, судорожно здригатися від переляку або нервового перенапруження (*сіпатися, пульсувати*), сильно та проникливо діяти на чуття кого-небудь яскравим світлом, сильним або різким запахом, гучним звуком завдаючи дискомфорту (*з особливою силою діяти на чуття людини*). У переносному значенні мовна одиниця *бити* позначає чекати, покладати надію, сподіватися на підтримку, співпереживання або допомогу когось (*розраховувати на кого, що-небудь*), звертати певну увагу, зважати на щось (*мати на увазі щось*).

Особливістю аналізованих найбільш багатозначних дієслів є те, що деякі їхні значення утворюють у своїй сукупності семантичні мікросистеми. Під поняттям «*семантична мікросистема слова*» розуміємо «впорядковану множину семантичних варіантів, які мають своє змістове навантаження і виконують водночас функцію складників структури цієї множини» [4, с. 66].

Мовна одиниця *розходитися*, маючи 21 лексичне значення, сема утворює мікросистему, яка пов'язана з наступними мікросистемами: 1) розгортання конфліктних дій в негативному напрямку, в якій висвітлено вказівку на початок, перебіг та результат конфлікту (*поривати стосунки, зв'язки; припиняти знайомство, спілкування; розривати шлюб; роз-*

лучатися; розставатися на якийсь час), а розгортання дій відбувається на рівні протиставлення, суперечностей за природою, смаками, вподобаннями, побутового, виробничого, трудового чи політичного характеру (виявляти розбіжність, суперечність; не збігатися, відрізнятися один від одного; не приходити до згоди). Досліджуване дієслово характеризується «низькою інтенсивністю прояву конфлікту, оскільки конфліктні дії протікають у вигляді суперечки, розбіжностей між опонентами» [1, с. 227]. З одного боку, вказана мовна одиниця тлумачиться як процес утворення конфлікту, а з іншого ця лексема має позитивну семантику на вказівку: 2) дії повсякденного життя людини, дії що характеризують об'єкт у щоденному використанні: *іти в різні боки, місяця; розбрідатися, розбігатися по чомусь, де-небудь; проходити різними дорогами; обходити один одного при зустрічі* ненавмисно або навмисно, щоб не зустрітись, розминутись. У слові *розходитися* знаходимо також вказівку на розширення або збільшення в об'ємі чи розмірі когось або чогось (*розширюватися, збільшуватися в розмірі*), а також поширення звуків мелодії, співу, гомону тощо (*лунати, розноситися*), ознаку оволодіння, захоплення когось певними почуттями, думками, враженнями і т. п. (*охоплювати, огортати, проїмати кого-н.*), зникнення чогось у повітрі, неприємного відчуття, поганого стану, настрою (*зникати*).

При зіставленні дієслів найвищого ступеня полісемії *прибирати, бити* та *розходитися* виявляємо спільні ознаки лише у двох випадках: у словах *прибирати* і *бити позбавляти життя, убивати кого-н.*, що характеризує їх як дієслів з «високим ступенем інтенсивності прояву конфлікту, оскільки вони закінчуються фізичною розправою та знищенням однієї із сторін» [1, с. 227-228] та *прибирати* і *розходитися*, де спільними є значення *розширюватися, збільшуватися в розмірі, набирати певних форм, нових властивостей; надавати своєму голосу, тону певного забарвлення*, що розкривають семантику надавання голосу певного забарвлення, наприклад веселого та привітного з метою розвеселити чи заспокоїти або грізного з наміром пригрозити комусь, показати хто в домі хазяїн, хто являється домінуючим партнером у відносинах.

Крім спільних рис, досліджувані дієслова характеризуються й індивідуальними особливостями, в яких знаходимо різні тлумачення конфліктних дій: позбавлятися від людини (*прибирати: відсилати кого-небудь з певною метою; виживати звідкись; позбавлятися кого-н.*), непримиренно ставитися до кого-небудь, піддавати різкій, нещадній критиці (*бити: піддавати гострій критиці*), виявляти непорозуміння та незгоду, в чому-

небудь (*розходитися: виявляти розбіжність, суперечність; не приходити до згоди*).

Аналіз досліджуваних дієслів з найвищим ступенем полісемії показав, що *конфлікт* є суспільно детермінованим явищем, оскільки де людина розкривається не з найкращого боку, а є носієм негативних моральних учинків, поведінки, нешанобливого ставлення до іншої, є такою, що вирішує справи конфліктними методами, проявляючи активні ворожі дії, агресію тощо, що найчастіше призводить до деструктивних наслідків. Водночас ознака конструктивності теж присутня в нашому мовному матеріалі і проявляється бажанням осіб спілкуватися, знайомитися, викликати душевне піднесення, звеличувати когось з метою покращення відносин, налагодити взаєморозуміння між колегами, друзями, знайомими, керівниками та підлеглими, політиками.

Висновок. У статті проведено лексико-семантичний аналіз найбільш багатозначних мовних одиниць на позначення *конфліктних дій* в українській мові, де окремі елементи дієслів перебувають у різних семантичних зв'язках, а їхні значення розрізняються за структурою і місцем у системі мови, утворюючи таким чином семантичні мікросистеми. Дослідження лексем свідчить про необхідність урахування переходів лексичних значень між дієсловами на позначення *конфліктних дій*, що виражається у здатності мовної одиниці вживатися в різних контекстах та отримувати або втрачати окремі значення.

Дослідження найбільш багатозначних лексем *прибирати, бити та розходитися* показало, що однією з важливих особливостей дієслів на позначення *конфліктних дій* є боротьба людини за задоволення своїх потреб, бажань, мрій усупереч усьому негативному. Кожна особистість має потребу в повазі та необхідності вільно самовиражатися, безпечному житті, захищеності, задоволенні своїх фізіологічних та соціальних потреб. У разі незадоволення хоча б однієї з цих потреб людина може вступити або вдатися до конфлікту.

Перспектива подальшого дослідження полягає у всебічному аналізі мовних одиниць середнього ступеня полісемії на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській літературній мові.

Список використаних джерел:

1. Анцупов А. Я., Шипилов А.И. Конфликтология: учебник для вузов. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 591 с.

2. Кронгауз М. А. Семантика: учебник для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Изд. центр «Академия», 2005. 352 с.
3. Словник української мови: у 11-ти т. / І.К. Білодід та ін. К.: Наукова думка, 1970–1980.
4. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах: монографія. Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 1998. 255 с.